

חובת הצלה: "לא תעמוד על דם רעך"

א. משפט ישראלי:

1.א. חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח - 1998

1. חובת הצלה והושטת עזרה

(א). חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומיידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לאל-ידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו.
(ב). המודיע לרשויות או המזעיק אדם אחר היכול להושיט את העזרה הנדרשת, יראוהו כמי שהושיט עזרה לעניין חוק זה; בסעיף זה, "רשויות" - משטרת ישראל, מגן דוד אדום ושירות הכבאות.

2. החזר הוצאות ותשלומי נזק

(א). הוראות סעיף 5 לחוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט - 1979, יחולו גם כאשר המזכה פעל מכוח חובתו על פי הוראות סעיף 1.
(ב). בית המשפט רשאי לחייב את מי שגרם לסכנה שהניצול נקלע אליה, לרכות את הניצול עצמו אם גרם לסכנה זו, לשפות את מי שהושיט עזרה בהתאם לחובתו לפי הוראות סעיף 1 על ההוצאות והתשלומים הסבירים שהוציא.
** אם מישהו טובע והזמנת שירותי הצלה מגיע החזרי הוצאות לפי דין ישראלי.
** תשלומי החזרי הוצאות רק אם זו סכנה מיידית ולא שהמצב יציב.

3. שמירת דינים

בכפוף להוראות סעיף 2(א), אין בהוראות חוק זה כדי לגרוע מהוראות כל דין.

4. עונשין

העובר על הוראות סעיף 1 לחוק זה, **דינו - קנס.**
** אין היום פסיקה שנסמכת על חוק זה.
 # עובר - לכאורה לפי החוק אינו כשיר לחובות וזכויות כי הוא עוד לא אדם.
 # לעומת זאת ע"פ ירושה עובר נחשב יורש, חכן לא ניתן להגיד לגמרי שעובר זה לא אישיות משפטית.

2.א. הצעת חוק לא תעמוד על דם רעך, תשנ"ג - 1992 (הצעת החוק וודברי ההסבר פורסמו בהצעות חוק 2398 מיום 1 בניסן תשנ"ה (4 באפריל 1995), עמ' 456)

2(ב). "חובת הצלה חלה גם כשהנפגע מתנגד לפעולת המציל".

דברי הסבר:

הצעת חוק זה באה, איפוא, לעגן הלכה יהודית זו בחוק המדינה, ואף לשתף את המדינה באחריות-על ויישום של עקרונות מוסריים אלה, הן בתחום הממוני - בקביעה כי אם אין לניצול אפשרות לשלם למציל תשא המדינה בהוצאות ההצלה, והן בתחום הענישה - בקביעה כי מי שיימנע ביודעין מלהגיש עזרה לנפגע הנמצא בסמוך לו צפוי לעונש של עד שנת מאסר.

אמנם אין מקובל בדרך כלל להעניש על עבירה המתבצעת באופן פסיבי ב"שב ואל תעשה". אך **דומה כי "עמידה על הדם" באפס מעשה אינה רק עמידה פסיבית אלא יש בה ביטוי בוטה וחמור להתנכרות וזלזול בחיי אדם**, ולפיכך ראויה היא לענישה הולמת במידת הצורך.

1. חופש הפרט ורצונו הם ערכים חשובים. בד בבד ערך חברתי חשוב הנו קדושת החיים.

ע"פ 119/93 **לורנס נ' מדינת ישראל**, פ"ד מ"ח(4), 1, 16

2. במשפט הנוהג אין חובה כללית של הצלה. "חוק השומרוני הטוב" לא קיים (שימו לב: המצב המשפטי **השתנה**). אך ישנם "איים" של חובות הצלה ... המשותף למקרים שבהם הוטלה חובת הצלה בדין הוא קיומן של נסיבות מיוחדות הקושרות את "המועמד להצלה" עם "המועמד להציל". אלה נסיבות היווצרות "קירבה" במובן המשפטי, קירבה כזו המטילה **חובת הצלה**. ניתן ללמוד מכך שכאשר ישנה רמת מעורבות הולכת וגדלה בין אדם לחברו, כך גם גוברת הנטייה להטיל עליו חובת הצלה. זו אינה חובת הצלה כללית, אלא כזו הנובעת מהנסיבות.

שם, 31

3. היהדות, מאז ומעולם, מאדירה ומפארת את הערך הכביר של חיי אנוש. תורת ישראל אינה שיטה פילוסופית של דעות ואמונות, אלא תורת חיים - של החיים, ולמען החיים. "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא, י"ח, ה'); "וחי בהם, ולא שימות בהם" (יומא, דף פ"ה, ע"ב) ... ברור: גם היהדות אינה רואה בחיים את הערך הנשגב ביותר. יש מטרות נעלות ואידיאלים יותר נשגבים, אשר למענם כדאי - ומצווים - להקריב את החיים. עדים לכך: מאות אלפי יהודים שמסרו נפשם על קידוש השם בכל הארצות ובכל התקופות. אבל תוך המסגרת הסדירה של חיי החברה, ועל - פי סולם העדיפויות של תורת ישראל, **החיים הם הנכס הקדוש ביותר, שהשמירה עליו דוחה כל קדושה אחרת**, לרבות - אין ספק - גם קדושת החושים. "אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, אלא עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים בלבד" (כתובות, דף י"ט, ע"א) ... ואין לך דבר שמוסר היהדות כה מתעב אותו, כמו נטילת החיים ... לא ייקל, כמובן, ליטול את הרעיונות הנשגבים ההם, וליצוק מהם מטבעות של משפט ממש. אבל כאשר השאלה המכרעת לגבי המסקנה המשפטית היא שאלה של השקפת עולם - מה "טוב" ומה "רע", מה "תיקון" ומה "קלקול" העולם - מותר לנו וחייבים אנו לשאוב דוקא מן המקורות הקדומים הני"ל, כי רק אלה משקפים נאמנה את השקפות-היסוד של כלל האומה היהודית. **והקול הקורא ממעמקי המקורות הנ"ל הוא: אל תעשו סחר - מכר בחיי אדם, ואל תקלו ראש בשמירתם, כי החיים ערכם רב מדי, והם אינם שלכם**. קדושת החושים, או קדושת העקרון של חירות החושים, כבודה במקומו מונח, אבל מקודשת הרבה יותר הימנה היא קדושת החיים.

ע"א 461/62 **צים נ' מזיאר**, פ"ד י"ז, 1319, 1333

5. **העקרון של קדושת החיים והצלתם כערך עליון מצדיק שלא להיצמד לאותם הכללים הדוגלים כמעט בנוקשות, למעט חריגים מסוימים, באיסור התערבות בגופו של אדם שלא בהסכמתו, בלי להתחשב בתוצאותיו.**

ע"פ 480/85 **קורטאם נ' מדינת ישראל**, פ"ד מ(3), 673, 697.

6. בצלם אלקים ברא את האדם - הוא היסוד העיוני, הפילוסופי, לגישתו המיוחדת של המשפט העברי בדבר הערך העליון של קדושת חיי האדם - של קדושת צלם האלקים שבו נברא האדם - והימנו תוצאות רבות לגישתה המיוחדת של ההלכה לסוגיות רבות, ... **אך נקודת המוצא ואבן הפינה להתמודדות זו היה ונשאר עקרון העל של קדושת החיים**, של שילוב הזכות והחובה של השמירה על צלם האלקים של האדם.

ע"א 566/88 **יעל שפר נ' מדינת ישראל** פ"ד מ"ח(1), 87, 117.

4.א כתבי מלומדים

7. "אני סבור שפיקוח נפש מהווה חובה כלפי החברה לא פחות משאר החובות המיועדים לקיום החיים ולשמירתם. **חיי הפרט חשובים לחברה כולה וחברה מתוקנת אינה יכולה להרשות ליחיד שיתנכר לזולתו שנקלע לסכנת מוות.** נכון הוא שגבורה אישית והקרבה עצמית אינם מן הדברים שהמחוקק רשאי לדרוש מן היחיד. אד באדישות, בהתעלמות ובהתנכרות כלפי חיי הזולת רשאי ומחוייב המחוקק להלחם כשם שהוא נלחם בהפקרה, בנטישה או ברשלנות המסכנת חיי אדם. ברי לנו שקיפוח נפש מהווה עבירה: סבורני שהמנעות מפיקוח נפש צריכה להוות עבירה אף היא".
לקוח מתוך הפדאור:

אי ידין, "על דיני פיקוח נפש", משפטים ב' 252, 255

ב. משפט עברי

ב.1. לא תעמוד על דם רעך: מהות, מקור והיקף החובה

** כללי ציטוט אהיד: בריתא, מסכת סנהדרין, תלמוד בבלי, ע"ג, א'

ב. מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר, או חיה רעה גוררתו, או ליסטיין באים עליו שהוא **חייב להצילו?** תלמוד לומר: לא תעמוד על דם רעך (ויקרא י"ט, ט"ז). והא מהכא נפקא? מהתם נפקא: אבדת גופו (רש"י: כגון נטבע בנהר מנין שאתה מצווה על השבתו?) מנין? ת"ל (=תלמוד לומר): והשבותו לו (רש"י: קרא יתירא הוא למדרש השב את גופו לעצמו). אי מהתם הוה אמינא הי"מ (=הני מילי) בנפשיה (רש"י: אם זה הרואהו יכול להצילו - יצילהו), אבל מיטרח ומיגר אימא לא? קמ"ל (=קא משמע לן) (רש"י: לא תעמוד על דם רעך, לא תעמוד על עצמך משמע, אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך).

בבלי, סנהדרין ע"ג, א

תרגום: השואל רוצה לדעת אם יש מקור הלכתי המחייב אדם להציל את זולתו?

2 מקורות: " לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא י"ט, ט"ז) והשבת אבידה שכן אין הבדל בין אבדה גופנית לאבדה ממונית. מהשבת אבידה ניתן ללמוד כי חובת ההצלה לא פוקעת מן המציל שהוא איננו יודע לשחות, שכן עליו להזעיק את הרשויות. להשיב לאדם את אבדת גופו, גם אם אין ביכולתך לחדול, עדיין אתה לא פתור ועליך לנסות ולהזעיק עזרה.

ד. תניא: מנין לרואה את חברו שטובע בנהר או חיה גוררתו או לסטיין באין עליו שחייב להצילו? שנאמר: לא תעמוד על דם רעך. והא מהכא נפקא? מהתם נפקא. אבידת גופו מנין? ת"ל: והשבותו לו. אי מהתם הי"מ בנפשיה, אבל מיטרח ואיגורי לא קמ"ל. **והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא.** דאין אדם מחויב להציל נפש חברו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול (=במקום שיש ממון לניצול).

רא"ש, סנהדרין פרק ח סימן ב

תרגום: הרא"ש קובע כי המציל לא צריך לממן את ההצלה מכיסו אך חובת ההצלה איננה פוקעת ולא תלויה כלל במצבו הכלכלי של הניצול. אך אם הניצול לא בעל אמצעים את תממן את ההוצאה. כך גם במשפט הישראלי ס'2(ב') במידה והניצול גרם בעצמו לסכנה, הוא יהיה חייב לשלם למציל את ההוצאות.

הערה: רמב"ם מונה עוד 2 מצבים:

1. שזוממים להפיל מישהו.

2. קושרים קשר נ' מישהו.

ו. **כל היכול** להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך (ויקרא י"ט ט"ז) **הלכה גורפרי**. וכן, הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו **ויכול** להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח **ולא גילה** אוזן חברו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חברו **ויכול** לפייסו בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך.

רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש א, י"ד

תרגום: הרמב"ם מצמצם את היקפה של חובת ההצלה בכך שמחליף את המילה "חייב" במילה "יכול" - במילה יכול יש שק"ד.

י"א. הרואה את חברו טובע בנהר, או שלסטין באין עליו, **חייב להצילו בין בגופו בין בממונו**. ומיהו (=אולם), אם יש לו ממון להציל עצמו - חייב לשלם לזה. **והרמב"ם כתב**: הרואה שחברו טובע בנהר או שלסטין באים עליו **ויכול** להצילו הוא בעצמו, או שישכור אחרים להצילו, או ששמע שאנסים מחשבים עליו רע ולא גילה לאוזן חברו והודיעו, או שידע באנס שהוא קובל על חברו ויכול הוא לפייסו בגלל חברו ולהוציא שטנה מלבו ולא פייס, וכל כיוצא בזה - עובר על לא תעמוד על דם רעך ואם מצילו - כאילו קיים עולם מלא.

טור, חושן משפט, תכ"ה

תרגום: מיש רואה את חברו טובע, או שיש עליו להציל אותו עליו להצילו בגופו ובכספו. אם יש לו ממון להציל את עצמו חייב לשלם על כך. אם הוא יכול להצילו חייב או לקרוא לעזרה כדי שיבואו להצילו, או שאינו פייס או אינו גילה דבר מה לחברו או שידע כי כופן על האדם ויכול הוא לפייס ומי שלא עשה כך עובר על לא תעמוד על דם רעך

י"ב. ומ"ש (=בעל הטורים) והרמב"ם כתב הרואה וכו', נראה, **דמלשון הברייתא דחייב להצילו אפילו אינו ברור לו שיוכל להצילו חייב להכניס עצמו בספק סכנה להצילו**. אבל הרמב"ם כתב ויכול להצילו וכו' **דמשמע, דדוקא בדאין ספק שיוכל להצילו - אבל אינו חייב להכניס עצמו בספק סכנה להצלת חברו**, לכך אמר והרמב"ם כתב וכו'. **כנראה שחולק על מה שאמר תחילה**, מיהו בהגהת מיימוני ישנים נמצא לשם שכתב וז"ל: בירושלמי מסיק, אפילו להכניס עצמו בספק סכנה עכ"ל. מביאו ב"י.

ב"ח, חושן משפט, תכ"ה

תרגום: הרמב"ם משנה את לשונו וקובע כי אם יוכל להציל בוודאות חייב להסתכן.

י"ג. שאלת ממני אודיעך דעתי במה שכתב הרמב"ם ז"ל הל' רוצח ושמירת נפש פרק קמא: כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך ...

תשובה: מה שכתב הרב ז"ל כל היכול להציל וכו' איירי (=עוסק) במי שיכול להציל להדיא (=במפורש) בלא שיסתכן המציל כלל. כגון: שהיה ישן תחת כותל רעוע שהיה יכול להעירו משנתו ולא העירו, או כגון שידוע לו עדות להצילו - עבר על לא תעמוד על דם רעך. **ולא זו בלבד אלא אפילו יש בו קצת ספק סכנה** כגון: ראה אותו טובע בים או לסטים באים עליו או חיה רעה שיש בכל אלו ספק סכנה אפילו הכי (=כך) חייב להציל, ואפילו שלא היה יכול להציל בגופו לא נפטר בשביל כך אלא חייב להציל בממונו ... **אלא שאינו חייב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל ממונו, אבל להציל נפש חבירו או שלא יבא על הערוה אפי' במקום דאיכא ספק סכנה חייב להציל** והכי איתא (=מובא) בירושלמי. **ומכל מקום, אם הספק נוטה אל הודאי - אינו חייב למסור עצמו להציל את חבירו ואפילו בספק מוכרע אינו חייב למסור נפשו, דמאי חזית דדמא זידך סומק טפי דילמא דמא זידיה סומק טפי. אבל אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן ולא הציל - עבר על לא תעמוד על דם רעך. הנראה לע"ד כתבתי.**

שו"ת רדב"ז חלק ה, סימן רי"ח

הערה: כאשר הספק נוטה אל הודאי- שב ואל תעשה.

כאשר הפסק נוטה להצלה- אין שאלה של חיים מול חיים וכן צריך להתערב.

תרגום: נשאלת השאלה מהי רמת הסכנה שהמציל חייב להציל בה?

הרדב"ז קובע 3 מבחנים לרמות הסכנה:

1. ספק וודאי אינו חייב להציל.
2. ספק מוכרע 50-50 אינו חייב להציל. 1-2 מהנימוק של מאי חזית.
3. ספק אינו מוכרע (פחות מ-50) חייב להציל ואם לא מציל עובר על "לא תעמוד על דם רעך".

י"ד. שאלת ממני, ואודיעך דעתי על מה שראית כתוב, אם אמר השלטון ל(אדם מ)ישראל: הנח לי לקצץ (=ממך) אבר אחד שאינך מת ממנו, או אמית ישראל חבירך? ... תדע דסכנת אבר חמירא (=חמורה), דהא התירו לחלל עליה את השבת בכל מלאכות שהם מדבריהם אפילו עיי ישראל. ותו (=ועוד), דכתיב: 'דרכיה דרכי נועם' (משלי, ג, י"ז), **וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא.** ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבירו? הלכך, איני רואה טעם לדין זה אלא מידת חסידות, ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה. ואם יש ספק סכנת נפשות - הרי זה **חסידי שוטה**, דספיקא דידיה (=שלו) עדיף מוודאי דחבריה. שו"ת הרדב"ז, חלק ג, סימן אלף נ"ב (סימן תרכ"ז)

תרגום: שאלה מוסרית- הרדב"ז אומר כי אם אדם נפגע באחד מאברי גופו, מותר לחלל שבת כדי להצילו אפילו עיי ישראל. וכל דבר חקיקה צריך שיהיה הגיוני מתאים לשכל ולסברא, וכאשר אין הגיון והוא מסכים הוא בגדר "חסידי שוטה" כי נשקפת סכנה לחייו והוא לא צריך לעשות זאת.

- אם בקייס תרומת איברים לדוגמא או אם זה מסכן חיים לא ניתן לחוקק חוק לא הגיוני שמחייב אדם לתרום איבר, אך ניתן לתרום לפי נורמה מוסרית כל עוד לא נשקפת סכנת חיים ואם כן נשקפת יהיה בגדר "חסידי שוטה" והוא לא צריך לתרום.
- הרדב"ז אומר- במערכת המוסרית, אדם שיוכל לעמוד בנטל מתוך חסידות, יעמוד בכך גם לנורמה זו יש גבול מאחר ואם מדובר בספק נפשות, אסור לתרום.

י"ז. על יסוד הדברים הנ"ל, דן הגאון רבי יצחק יעקב וייס, ראב"ד העדה החרדית בירושלים, בספרו שו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן ק"ג) לאסור לתרום כליה לחולה כליות שנשקפת לו סכנה, שהואיל וקיימת אפשרות של סכנה במעשה הניתוח של התורם הבריא, וכן יכול להיות שבעתיד יבוא התורם לידי סכנה כשחסרה לו אחת מכליותיו, ונמצא שהתורם מכניס עצמו לספק סכנה, וכן לא יעשה לדעת הרדב"ז וסיעתו ע"כ. וכן העלה הגאון רבי אליעזר יהודה ולדינברג אב"ד ירושלים, ... ולפי זה, הרי כל מה שהסכימו הפוסקים הנ"ל שאסור להכניס עצמו בספק סכנה, זהו רק בספק השקול, מה שאין כן בנידון שלנו שבודאי שמצוה היא לתרום כדי להציל את חברו ממות בטוח.
שו"ת יחוה דעת חלק ג, סימן פ"ד

תרגום: לפי ר' יצחק יעקב וייס- אין לתרום לחברך אם מתקיים ספק סכנה לתורם הבריא.
מאידך לפי ר' אליעזר יהודה ולדינברג- יש לשקול משהו ספק סכנה, אם זוהי לא סכנה ממשית אז ראוי שיתרום בכדי להציל את חברו ממות.

2.ב: הצלה הכרוכה בהקרבת חיים

הערה: אין תשובה בפסיקה לגבי תרומה של דם נדיר.

1.2.ב סברת "מאי חזית" (מה ראית)

י"ח. ההוא דאתא לקמיה (=שבא לפני) דרבא, אמר ליה: מרי דוראי (רש"י: מושל עירי). אמר לי: זיל קטליה לפלניא (=לך קטול את פלוני), ואי לא - קטלינא לך. - אמר ליה: ליקטלוך ולא תיקטול. מאי חזית דדמא זידך סומק טפי? דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי (רש"י: כלומר: כלום באתה לישאל על כך אלא מפני שאתה יודע שאין מצוה עומדת בפני פיקוח נפש, וסבור אתה שאף זו תדחה מפני פיקוח נפשך, אין זו דומה לשאר עבירות, דמכל מקום יש כאן אבוד נפש, והתורה לא התירה לדחות את המצוה אלא מפני חיבת נפשו של ישראל, וכאן עבירה נעשית, ונפש אבודה, מי יאמר שנפשך חביבה לפני המקום יותר משל זה, דילמא של זה חביבה טפי עליו, ונמצא עבירה נעשית ונפש אבודה).
בבלי, פסחים כ"ה, ב

"מאי חזית"- מי אמר שדמך סמוק יותר מדם חברך?

*פיקוח נפש לא דוחה שפיכת דמים- שב ואל תעשה במעשה.

אם זה מחדל יכול להיות שפיקוח נפש, ידח שפיכת דמים. לפי מבחן הכוונה.

תרגום: אם קיים סיכוי שהתרומה תפגע ב__ הוא רשאי להעלות את טענת "מאי חזית" שלפי הדין העברי, אסור להקריב חיים כדי להציל חיים, כיוון שאף אחד לא יכול להחליט חייו של מי שווים יותר, אז נהוג הכלל "שב ואל תעשה"

*פיקוח נפש נדחה מפני שפיכת דמים- כלומר במעשה אקטיבי, שב ואל תעשה.

חובת הצלה: "לא תעמוד על דם רעך"

י"ט. ורוצח גופיה כי מיחייב למסור עצמו - הני מילי קודם שיהרוג בידיים, **אבל היכא דלא עביד (=עושה) מעשה, כגון: שמשליכין אותו על התינוק ונתמעך, מסתברא - שאינו חייב למסור עצמו.** דמצי (=שיכול) אמר: אדרבא מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי, דילמא דמא דידי סומק טפי? כיון דלא עביד מעשה **תוספות,** סנהדרין ע"ד, ב, ד"ה: "והא"

תרגום: במקרה של מחדל אנחנו לא בוחנים את התוצאה אלא בוחנים אם יש או אין מעשה.

חשובה הדרך בו נגרם מותו של הקורבן. יש לבחון האם נגרם מותו במעשה או במחדל של אותו הקורבן. קודם שיעשה מעשה. הכלל דמך סמוך מדמי יחול רק כאשר אדם נדרש להרוג את הזולת כדי להציל את חייו. "מעשה בידיים" אבל כאשר אדם איננו נדרש לעשות מעשה הריגה כדי להציל את חייו לא יחול הכלל.

כ"א. רבא הסביר לאיש זה, **שרצונו להציל את עצמו בהמתת חברו הוא נגד היושר המוסרי** וכלשונו של הרמב"ם שם, ה"ז: "והריגת נפש מישראל לרפאות נפש אחרת או להציל אדם מיד אנס, דבר שהדעת נוטה לו הוא שאין מצילין נפש מפני נפש.

שו"ת **שרידי אש,** חלק ב, סימן ל"ח

אין

2.2.ב הקרבת היחיד להצלת הרבים

כ"ג. תני: סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגעו להן גוים ואמרו: **תנו לנו אחד מכס ונהרוג אותו** ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם, אפילו כולן נהרגין - לא ימסרו נפש אחת מישראל. **ייחדו להן אחד** כגון, שבע בן בכרי - **ימסרו אותו ולא ייהרגו.** אמר רבי שמעון בן לקיש: והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי.

ירושלמי, תרומות פרק ה, הלכה ד

תרגום: התלמוד אומר שעדיף שייהרגו כולם ולא ימסרו אחד.

אך במידה ונקבו בשמו של אדם אחד מתוך הקבוצה (ייחדו) יש 2 גישות:

1. רבי יוחנן אומר שיש למסור אותו כדי שכל השאר יחיו.
2. רבי שמעון בן לביש מוסיף ואומר שמכיוון שיש אסמכתא שמדובר בשבע בן בכרי (שמרד במלכות ודינו מוות) הוא גם ככה חייב מיתה אז אין סיכוי שישרוד ולכן מקריבים אותו (שני תנאים- שנקבו בשמו, שיהיה חייב מיתה).

כ"ה. ואפשר לומר ... שמה שאמרו, דשפיכות דמים 'סברא הוא' - אינו עיקר הטעם, דקבלה היתה בידם, דשפיכות דמים יהרג ואל יעבור, אלא שנתנו טעם מסברא להיכא דשייך, אבל אין הכי נמי, **דאפילו היכא דלא שייך האי טעמא - הוי דינא הכי, דיהרג ואל יעבור.**

כסף משנה, הלכות רוצח ושמירת הנפש א, י"ד

תרגום: אומר כי הרמב"ם שינה את לשון הברייתא ללמדנו שחובת ההצלה איננה חובה מוחלטת אלא חובה יחסית ומהו המבחן- הוא מידת הסיכון שמציל נוטל על עצמו אם יתערב כדי להציל. רבי יוסף קארו עושה איזון טינטרסים. אם אתה יודע שהניזוק עלול למות אם לא תתערב ואתה רק תיזוק חובה עליך להתערב, חובה עליך להסתכן כדי להציל. אין המציל חייב להוציא כסף כדי להציל אותה.

חובת הצלה: "לא תעמוד על דם רעך"

כ"ט. ויש לעיין באחד רואה חץ הולך להרוג אנשים רבים, **ויכול להטותו לצד אחר ויהרג רק אחד שבצד אחר**, ואלו שבצד זה יצולו, **ואם לא יעשה כלום, יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים. ואפשר שלא דמי** למוסרים אחד להריגה. דהתם המסירה היא פעולה האכזריה של הריגת נפש, ובפעולת זה ליכא הצלת אחרים בטבע של הפעולה, אלא המקרה גרם עכשיו הצלה לאחרים, גם הצלת האחרים קשור במה שמוסרין להריגה נפש מישראל. **אבל הטיית החץ מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה, ואינה קשורה כלל בהריגת היחיד שבצד אחר, רק עכשיו במקרה נמצא בצד אחר נפש מישראל.** ואחרי שבצד זה יהרגו נפשות רבות, ובזה אחד, אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבידת ישראל בכל מאי דאפשר.

חזון איש, סנהדרין, סימן כ"ה

תרגום: כאשר מישהו מבצע פעולת הצלה וכתוצאה מכך מת מישהו אחר, יש להתקוות אחר הכוונה, על כן יש 2 גישות: גישתו של הרמב"ם (אין נפקא מינה בין מעשה ומחדל) וגישת חובת ההצלה העצמית של התוספות. יש הבדל בין גרימת מוות ללא סיבה, לבין גרימת מוות תוך הצלה עצמית.

הטיית החץ היתה בכדי להציל ולא להרוג.

3. קדימות בהצלה: שנים מהלכין במדבר

ל. לכדנתיא: שנים שהיו מהלכין **בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים**, אם שותין שניהם - מתים **(רש"י: בצמא**, שאין מספיק מים לשניהם), ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב **(רש"י: וימצא מים)**. דרש בן פטורא: **מוטב** שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. **עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך** - חייך קודמים לחיי חבריך.

בבא מציעא, ס"ב, א

תרגום: מדובר על מצב בו שניים מהלכים במדבר בן פטורא אומר שעדיף ששניהם ישתו וימותו ומאידך אומר רבי עקיבא "חייך קודמים לחיי חברך" ומוטב כי אחד ישתה- מי שהקניין שלו שותה.

ל"א. 'וחי אחיך עמך'. זו דרש בן פטורא: שנים שהיו מהלכין **במדבר**, ואין ביד אחד אלא קיתון של מים, אם שותהו אחד - מגיע לישוב ואם שותים אותו שנים - שניהם מתים. דרש בן פטורא: ישתו שניהם וימותו, ושנאמר: **וחי אחיך עמך**. אמר לו רבי עקיבא: וחי אחיך עמך - חייך קודמים לחיי חבריך.

ספרא, בהר, פרשה ה

תרגום: יש לנו כלל ידוע שאם ביהמ"ש מבסס על הדברים שלו על החוק ולא על חקיקה שיפוטית אז יש לדברים יותר תוקף. אז העובדה במקור ל' היא שבן פטורי איננו נסמך על פסוק=חוק, רק רבי עקיבא נסמך על החוק. כתוב במקור ל' דרש בן פטורי- לא כתוב מה האסמכתא לדברים שלו. כלומר התוקף יכול להיות פחות יותר מאשר תוקף הדברים שיש להם אסמכתא- פסוק מפורש.

במקור ל"א אומר בן פטורי "וחי אחיך עימך" דרש בן פטורי " - כלומר גם בן פטורי נסמך על הפסוק שר' עקיבא נסך עליו והוא מפרש אותו אחרת. במילים אחרות, שני התנאים- בן פטורי ור' עקיבא שניהם נסמכים על פסוק מן התורה כלומר גם לבן פטורי ההוראה היא מבחינת דין ולא הוראה מוסרית. כלומר כשההנמקה היא מפסוק "וחי אחיך עימך" כלומר יש לזה תוקף של חוק, של דין כלומר לפי מקור ל"א הפרשנות שבנינו שזה מוסרי היא לא רלוונטית. לפי הגישה במקור ל"א גם בן פטורי מבסס את דבריו על הדין על החוק ולכן המחלוקת היא איך לפרש את החוק? מילת המפתח היא "עימך" פירוש המילה עימך- זה איתך. פירוש המילה איתך זה שניכם שווים, שניכם באותה דרגה אבל המילה איתך יכולה לקבל פירוש נוסף- איתך= טפל לך, משני. כלומר ר' עקיבא אומר המילה עימך זה טפל לך, משני לך. ולפי בן פטורי הוא שווה לך. ולכן מי שמחזיק במים הוא העיקר ומי שהולך איתו הוא המשני לו. לפי בן פטורי "חי אחיך עימך"- זה שווה לך. ולפי רבי עקיבא זה טפל, משני. שני התנאים בעצם נחלקים בפרשנות של הפסוק.

חובת הצלה: "לא תעמוד על דם רעך"

ל"ב. "ולכאורה דעת בן פטורה תמוה, וכי בשביל שאי אפשר לקיים 'וחי אחיך' מחוייב הוא להמית את עצמו ח"ו? ואיזה תועלת יהיה מה שיתן לחבירו? אלא הענין דאם ישתו שניהם, על כל פנים יחיו יום או יומים גם שניהם, שלא יגיעו לישוב, ואולי עד כה יזדמן להם מים. מה שאין כן אם לא יתן לחבירו הרי ימות בודאי בצמא, ובא רבי עקיבא ודרש 'וחי אחיך עמך' 'חיך קודמין', והפירוש אפילו ספק - חיך קודמין"

העמק שאלה, שאילתא קמ"ז

תרגום: הרב ברלין שואל איזה היגיון יש בדבריו של בן פטורה במקור הקודם?
ההיגיון מאחורי דבריו של בן פטורה הוא שעדיף ששניים ישתו מהמים וכך יהיו חיי שעה של שניהם ואולי יצליחו להגיע ליישוב להציל עצמם, אולם אם ישתה רק אחד או ישיג חיי עולם אך השני ימות.

ל"ד. תנו רבנן (=שנו חכמים): שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים. אם שותין שניהם - מתין שניהם. ואם שותה אחד מהן יגיע ליישוב. דרש בן פוטרין מוטב ישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד במיתת חבירו. עד שבה ר"ע ולימד: וחי אחיך עמך חיך קודמין לחיי חבירך ... הך דרשא שמעינן מעמך דמשמע שחיי אחיך טפילים לך ושלך קודמין.

רא"ש, בבא מציעא פרק ה, סימן ו
תרגום: לשון חכמים לגישתו של בן פטורה היא בעצם "חיי שעה" אם שתיים מהמים שניהם במדבר שניהם מתים. ואם שותה אחד מהם הוא יגיע ליישוב. בן פטורה אומר ישתו שניהם וימותו, ולא אחד יראה את השני מת. רבי עקיבא לימד וחי אחיך עמך חיך קודמין לחיי חברך - "חיי עולם" עדיפים כל הסיכוי להציל חיי שעה. לפי ר' עקיבא - המחזיק ישתה ראשון "וחיך אחיך עמך - קודמים לחיי חברך".

ל"ו. והכי דריש ליה בן פטורה לקרא וחי אחיך עמך, כלומר, עמך יחיה, שאם יוכל לחיות עמך - הרי טוב, ואם לאו - מוטב שימותו שניהם.

חידושי הריטב"א, בבא מציעא, שם, ד"ה: "מוטב"

תרגום: אם יוכל לחיות עמך הרי טוב ואם לאו מוטב שימותו שניהם.

ל"ז. נראה שדין חיך קודמין הוא דין מוחלט ולא רק זכות קדימה, אלא שמחוייב להציל עצמו ואין לו רשות לוותר על חייו.

שו"ת **שבט מיהודה**, שער ראשון, בענייני פיקוח נפש, עמ' ט"ז

אין

מ"ג. ואין חילוק בין שב ואל תעשה למעשה בידיים, דלעולם אין בה דין דחיה, וממילא דהווי דינא דיהרג ואל יעבור בכל גווני ... מהא דאיתה בבא מציעא ס"ב, שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים וכו', עד שבא רבי עקיבא ולימד וחי אחיך עמך - חיך קודמין לחיי אחיך, הרי דאף על גב דהתם הוי בשב ואל תעשה, ועוד יותר דלא הוי דין רציחה כלל, ורק משום דין הצלה, ומכל מקום צריכין לקרא דוחי אחיך עמך דחיך קודמין, ושמע מינה, דדווקא בהצלה דאיכא קרא, אבל ברציחה דליכא קרא - בכל ענין יהרג ואל יעבור אף בשב ואל תעשה ובלא עביד מעשה, אך אם יש בו דין רציחה.

חידושי רבינו חיים הלוי, הלכות יסודי התורה פרק ה, הלכה ה

תרגום: רבי חיים הלוי אומר שיש להבחין בין הצלה עצמית לגרימת מוות. נכון שמבחן התוצאה זהה אך יש להתחשב בנסיבות. אם עשה את המעשה כדי להציל את חייו או התכוון לרצוח את חברו.

מ"ה. "וחי אחיך עמך חייך קודמים וכו' דמלת עימך משמע שיהא הוא טפל לך, ונראה לפי הדרש רבי עקיבא דאם היה הקיתון של מים של שניהם - דמוזה רבי עקיבא לבן פטורא דשניהם ימותו ואל יראה וכו' ואפשר דהיינו טעמא כדאמרין מאי חזית דדמא דידך סומק טפי מדמא דחברך וקיי"ל.

חידושי אגדות, בבא מציעא ס"ב, א, ד"ה: "וחי"

אין

מ"ו. "שנים שהיו מהלכין בדרך וכו' חייך קודמין לחי חברך, ואותו אדם שהמים בידו שותה ומציל נפשו - דחייך קודמין להציל את עצמו. **חטפן אחד מהם מחבירו ושתה, וחבירו מת על ידו - חייב בדיני שמים.** כן נראה דמאי חזית דדמאי סומק טפי".

הרמ"ך (רבי משה כהן), **שיטה מקובצת,** בבא מציעא ס"ב, א, ד"ה: "שנים"

צג ג'

נ"א. ונראה דאם יש לאחד מים ולפניו שני צמאים, נמי תלוי בפלוגתא דלבן פטורא יתן לשניהם וימותו שניהם, דהא אף אם יתן לאחד יתחייב לחלוק עם חברו. ואם אחד מהם קודם לחבירו כגוֹטן כהן ואינך דתנן בהוריות י"ג הקודם זוכה. ואם שניהם שוין - נותן למי שירצה, ולבן פטורא אין נפקותא בכהן אלא במקום דלא שייך חי שעה לשניהם, כגון פדיון שבויים והצלה מן הנהר, אבל בקיתון של מים - נותן לשניהם

חזון איש, בבא מציעא, ליקוטים סימן כ

תרגום: בקיתון של המים כהן ואיש רגיל שווים בחלוקת הקיתון.

נ"א.1. נראה, דראובן שיש לו קיתון של מים ושמעון ולוי צמאים, לכולי עלמא נותן לשניהם, שאם יתן לשמעון הרי לוי מת עכשיו ושמעון שומר מים למחר, ועכשיו אפשר להחיות שניהם, ולהכי צריך קרא דחייך קודמין אף לכהאי גוונא, וכמו דחייך קודמין אף שהוא הדיוט וחבירו חכם וכהי גוונא".

חזון איש, השגות על 'חידושי רבינו חיים הלוי' על הרמב"ם, הלכות יסודי התורה ה, א.

חזון איש, בבא מציע

אין

נ"ב. אולם, לענין נראה טעמו של בן פטורא הוא משום שמחויב לקיים וחי אחיך עמך ... וכוונתו כי אם יקח המים רק לעצמו בלבד, הרי ביטל צו התורה וחי אחיך עמך ודאג רק לנפשו בלבד ... אבל באיש שלישי שרוצה לקיים וחי אחיך עמך, יש לומר: מוטב שיציל אחד מהם הצלה שלימה משיאריך חי שעה של שניהם. וכן מסתבר.

שו"ת **שבט מיהודה,** שער ראשון, בענייני פיקוח נפש, עמ' ט"ז

תרגום: שלישי יגיע שרוה לקיים וחיי אחיך עמך יאמר **מוטב שיציל אחד מהם הצלה שלמה** משיערך חי שעה של שניהם.

נ"ב.1. נראה שיש ללמוד זה מדינא דר' עקיבא, שפירשנו כי כשאין דין חייך קודמים, מחויב הוא להחיות ולהציל הצלה גמורה ולא לחלק המים לכל אחד שיספיק להם לחיי שעה בלבד, וזה נכלל בציווי "וחי אחיך עמך" שאתה מצווה להחיותו, לכן החובה למסור לחולים די הצורך לריפוי, כפי חוות דעתו של רופא ולא לחלקם לחלקים שאין בכל אחד אלא כדי הקלה זמנית בלבד.

הרב איסר יהודה אונטרמן, "גדרי פיקוח נפש", **התורה והמדינה,**

חלק ג, מכון צומת, מהדורה מחודשת, תשנ"א, 313, 316.

תרגום: ניתן ללמוד מדינא דר' עקיבא, כי כאשר לצד ג' יש מים, עדיף לו להציל אדם אחד. וכן הוא מקיים את המצווה. הוא מחיה אדם הצלה גמורה. כאשר יש הרבה תרופות לתת, עדיף לתת לקצת אנשים בידיעה שהם יבראו מאשר לתת להרבה ולדעת שבבוא הזמן הם ימותו והתרופות לא ירפאו אותם כמו שצריך.